THE ROLE OF TRANSLATIONS IN THE STRUCTURING OF ROMANIAN SCIENTIFIC LANGUAGE

Mariana FLAIŞER, Professor, PhD, "Grigore T. Popa" University of Medicine and Pharmacy

Abstract: In the evolution of the Romanian scientific language, the translations were, especially in the beginning of the formation of scientific terminologies in various areas, on the one hand, a way of discovering scientific truths contained in the original texts, on the other hand, an important source for new scientific terms that were naming various concepts, facts, processes. The natural tendency of the first translators of scientific texts has been to find the most appropriate Romanian lexical correspondences so that the translated text contains, in whole, a language that does not alter, 'betray' the original text.
Thus, the translations of scientific books, and not only, were burdensome undertaking that had a huge role in structuring the terminologies in religion, philosophy, music, law, medicine, chemistry, pharmacy, etc.. The translation into Romanian language of some literary writings were very numerous that at a certain moment it took a strong cry to stem the flood of these translations that 'were not making [are not making] a literature'. Today we are witnessing a huge surge of translations of Romanian literary and scientific works in different languages, particularly English, having the natural desire of the men of letters land Romanian researchers to make their works known to the world.
It is a profitable action for Romanian culture as a whole, but less important if we consider the process of cultivating the Romanian literary language and the role of language in national identity assertion. These aspects of the advantages of translations into Romanian language and from Romanian, but also other aspects, are subject to the comments of our work.

Keywords: translation, scientific language, neologisms, terminology

Traducerile au avut, într-o primă etapă a evoluţiei vieţii culturale româneşti, un rol benefic. Prin intermediul traducerilor unor scrieri religioase, juridice, muzicale, filozofice, medicale sau literare au fost răspândite şi făcute cunoscute românilor cunoştinţe din diferite domenii ştiinţifice şi de artă, urmărindu-se dezvoltarea gustului pentru frumos şi pentru adevărul ştiinţific. În note care aveau ca intenţie *„captatio benevoluntiae"* cititorului, primii traducători mărturiseau că la originea actului anevoios al tălmăcirii se află dorinţa de a ilumina neamul românesc şi de a spori, *„săraca limbă românească"*[1].

În acelaşi timp erau amintite dificultăţile pe care traducătorii le întâmpinau atât din punct de vedere fonetic cât şi în plan semantic sau gramatical în actul translării dintr-o limbă străină, iniţial din slavonă, latină, greacă, iar mai târziu, în secolele XVIII-XIX, din rusă, franceză, germană, italiană, în limba română: *„cărticică îndemânatică adunată din cărţi galiceşti ... şi scoasă pe limba noastră de smeritul Veniamin epitrop, spre folosul neamului*

[1] Citatul este dintr-o însemnare a Mitropolitului Moldovei Veniamin Costachi, pe o *Funie întreită*, ms. cota 913 de la Fondul de carte veche al Mănăstirii Teodoreni, Suceava (1822), Apud. I. Caproşu, E. Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei*, vol. III (1796 – 1828), Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009, p. 517

BDD-V467 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:02 UTC)

românesc"[2], *„cartea prea interesitoare tălmăcită din limba franţozească de un pravoslavnic moldovean, iubitoriu de neam şi râvnitoriu slăvii şi păşirii neamului său întru ştiinţă"*[3], „de veţi găsi o greşeală în *fonesuri* (s.n.) ori în cuvinte, … au în puterea gramaticii să îndreptaţi cu blândă minte… Încât mi-au fost cu putinţă, m-am silit ca să nu smintesc haractirii limbii aceia, nici să ies din canoanele, adică din pravelile gramaticeşti"[4]. Traducerile scrierilor religioase, în special ale cântărilor psaltice, puneau la încercare pe traducător, care trebuia să păstreze atât frazarea melodiei cât şi versurile potrivite[5]. Traducătorii operelor literare şi filozofice, sau din alte domenii ştiinţifice, au întâmpinat iniţial aceleaşi greutăţi[6]. Începând cu secolul al XIX-lea, traducătorii, din ce în ce mai numeroşi, conştientizează faptul că *„ştiinţa bine tâlcuită nu este altceva numai limbă bine făcută"*[7], idee preluată de la Condillac care spusese *„une science n'est qu'une langue bien faite"*[8]. Faptul că limbajul ştiinţific are un aspect artificial, fiind un „cod lexical" construit din piese diferite, în funcţie de evoluţia culturii, a limbii în particular, este o idee care se regăseşte în teoretizările multor lingvişti care au analizat terminologiile ştiinţifice[9].

Astfel, în structura limbajului ştiinţific, a terminologiilor, un rol fundamental îl au neologismele. În funcţie de epoca istorică a culturii româneşti, de influenţele externe exercitate asupra limbii române, de numeroşi alţi factori lingvistici şi extralingvistici, în limbajul ştiinţific se pot afla neologisme de diferite origini. În amplul studiu referitor la terminologia filozofică românească, analizând sursele externe care au contribuit la structurarea limbajului ştiinţific, I. Oprea menţionează printre izvoarele care au alimentat pătrunderea masivă a neologismelor latineşti, greceşti, franceze, italiene, germane, etc. traducerile unor opere reprezentative din filozofia occidentală, traduceri realizate de către Dinicu Golescu, Grigori Râmniceanu, Vasile Vîrnav, Eufrosin Poteca, Laurian Bărnuţiu, T. Cipariu, etc.[10] I. Oprea consideră că *„se exacerbează influenţa francezei când în ştiinţă, mai ales în filozofie, rolul culturii franceze este destul de redus"*[11]. Dacă în filozofie influenţa franceză este, poate, mai puţin semnificativă, în schimb în domeniul medical, inventarul termenilor de specialitate se află neîndoielnic, sub înrâurirea francezei. Traducerile unor

[2] I. Caproşu, *op. cit.*, vol. III, p. 445
[3] I. Caproşu, *op. cit.*, vol. IV, p. 28
[4] I. Caproşu, *op. cit.*, vol. III, p. 64
[5] Referitor la dificultatea traducerilor cântărilor de factură bizantină, psalţii notau: *„Însă ştiut fie şi aceasta că ori şi cine va vrea a-l scrie trebuie să se nevoiască ca întocma şi asemenea să urmeze cu scrisoare, cum se veade izvodul pentru că syntaxi, este foarte împletit şi încât şi cuvintele sunt prefăcute şi schimbate pre la locurea pentru ca să vie la cântare precum şi cele greceşti."* (cf. I. Caproşu, *op. cit.*, p. 273)
[6] Cercetătoarea G. Haja, inventariind în diacronie termenii teatrali din limba română, menţionează printre traducătorii însemnaţi ai timpului pe A. Beldiman care scria *„nenumărate greutăţi ce am întâmpinat… [pentru] a scrie… într-o limbă necanonisită şi lipsită de tot meşteşugul gramaticesc"* (cf. G. Haja, *Terminologia teatrală românească*, Editura T, 2005, p. 77)
[7] Lazăr Asachi, *Loghica sau cele dintâi temeiuri meşteşugului gândirii în volumul Antonie Plămădeală*, Lazăr Leon Asachi în cultura română, Sibiu, 1985, p. 302 (Apud. Ioan Oprea, *Terminologia filozofică românească modernă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1996, p. 78)
[8] I. Oprea, *op. cit.*, p. 86
[9] *„Limbajul ştiinţific fiind preponderent designativ şi informativ este în întregime construit*" afirmă A. J. Greimas în *Despre Sens, Eseuri semiotice*, Bucureşti, 1975, p. 39. Aceeaşi idee o întâlnim şi la G. Bachelard care opinează că *„Limbajul special al ştiinţei, limbajul creat pe măsura descoperirilor ştiinţei, nu este natural"* (cf. G. Bachelard, *Didactica spiritului ştiinţific modern*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, vol. II, p. 243)
[10] I. Oprea, *op. cit.*, p. 78 – 137
[11] I. Oprea, *op. cit.*, p. 256

BDD-V467 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:02 UTC)

tratate franţuzeşti din domeniul anatomiei, al chimiei, al dieteticii, al farmaciei etc.[12] pun în circulaţie termeni medicali noi de origine franceză: *compresă*, *infirmier*, *injecţie* (atunci cu sensul de clismă), *pastilă*, *abdomen*, *facial*, *pulmon*, *pulmonar*, *salivă* (*salivar*)[13].

În domeniul chimiei, traducerea pe care Alexie Marin o face după F. Pelouze şi E. Fremy, *Prescurtare de himie*, Bucureşti, 1852, pune în evidenţă puternica influenţă a modelului lexical francez, mulţi dintre termeni fiind preluaţi fără modificări de ordin fonetic sau morfologic. *„În ansamblu, terminologia chimică din prima jumătate a sec. al XIX-lea este o terminologie modernă, apropiată de cea din zilele noastre în care întâlnim lexeme de tipul: fluiditate, latent, transparenţă, opacitate, condensaţie, alcalin, insolubil, etc.”*[14].

Nu trebuie uitate nici sursele clasice ale terminologiei medicale, limbile latină şi greacă. Traducerea primei *Pharmacopei* din latină în limba română (1862) dovedeşte rolul pe care limba latină l-a avut în structurarea limbajului de specialitate din farmacie. Transpunerea textului din latină în română relevă preluarea latinismelor, cu fidelitate, traducătorul neintervenind în sensul adaptării termenilor ca în exemplele următoare: *„breviter pedicelati => scurtu pediculate, siccatus et epidermide liberatus => uscat şi liberatu de epidermă (pellişoară), sal în frustis crystallinis octoedrici subpellucidis => sare în bucăţele cristaline octoedre subpellucide, substantia corbonacea nigra friabilis odoris ingrati, empyreumatici => substanţă cărbunoasă, neagră, friabilă, d'odoare neplăcută, empyreumaticu, solve in aquae communis cum solutione laevigentus => să se solve în apă comună, să se levige cu soluţiunea”*[15]. Numeroşi termeni latineşti adoptaţi, folosiţi de traducătorii *Pharmacopeei* de la 1862, dar şi de alţi specialişti din epocă s-au impus şi circulă şi astăzi în limbajul de specialitate: *pubescent*, *inodor*, *narcotic*, *locuri ruderale*, *frunze glabre*, *tulpină erectă* etc. Majoritatea termenilor menţionaţi au în limba română etimologie franceză întrucât se presupune că prin filiera limbii franceze au fost puşi în circulaţie în limba română, astfel atribuindu-i-se filierei rolul de *„marcă etimologică”*[16].

Analiza terminologiei muzicale ne-a demonstrat că în acest domeniu influenţele pe care traducerile le-au executat asupra corpusului de termeni diferă în funcţie de vecinătatea stilistică analizată. Astfel, în muzica religioasă, de factură bizantină, predominantă este influenţa neogreacă, în timp ce la terminologia muzicii profesioniste termenii latino romanici sunt frecvenţi, cu predilecţie termeni italieni, francezi, germani[17].

În terminologia juridică, în secolele XVII – XVIII predomină influenţa latină şi neogreacă iar începând cu secolul al XIX-lea sursele neologice sunt cele occidentale, în particular din limba franceză. Trebuie subliniat că, indiferent de ponderea unor neologisme de-o anume provenienţă sau a altora, în inventarul terminologiilor ştiinţifice din domeniile amintite, dar şi din alte domenii se află şi termeni creaţi pe terenul limbii române prin

[12] Între lucrările din domeniul medicinii traduse din limba franceză amintim N. Creţulescu, *Manual pentru îngrijitori şi îngrijitoarele de bolnavi*, 1842 (după Francois Fadere), *Manual de anatomie descriptivă* (1843) după F. A. Louthi, I. Brezoianu, *Manualul sănătăţii sau medicina şi farmacia domestice* (1850) după B. Raspail, Alexie Marin, *Prescurtare de himie*, Bucureşti, 1852 (după. F. Pelouze şi E. Fremy)

[13] După N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1962, p. 75

[14] Vezi lucrarea M. Flaişer şi Elena Iliescu, *Rolul lui Alexie Marin la formarea terminologiei chimice româneşti*, Anuarul Universităţii „P. Andrei”, Limbă şi literatură, Tom IV, Casa Editorială Venus, Iaşi, 2005, p. 141 – 145

[15] *Pharmacopeea română*, Bucureşti, 1862, p. 6, 7, 11, 80, 357

[16] Vezi I. Oprea, *op. cit.*, p. 257 – 262

[17] Vezi Mariana Flaişer, *Terminologia muzicii în limba română*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 1997, p. 204 – 205

BDD-V467 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:02 UTC)

procedeele lexicale cunoscute: *derivare*, *perifrazare*, *resemantizare* şi *calchiere*[18]. Traducerile termenilor ştiinţifici sunt frecvente şi nu se rezumă doar la a găsi echivalentul corect în limba română ci şi de a transfera liste întregi de termeni abreviaţi dintr-un cod lingvistic într-un altul. De pildă, unele abrevieri medicale ca: *HES (sindromul hipereozonofilic), SMP (sindrom mieloproliferativ)* etc. pot crea dificultăţi în momentul decodificării dacă se ia în considerare discordanţa între traducerea termenului englezesc care stă la baza abrevierii împrumutate şi topica originară a elementelor abreviate.

În exemplul sindrom hipereozonofilic, abrevierea *HES* reproduce întocmai sintagma din limba engleză: *hypereozenofilic syndrome*. La fel şi în cazul următor: indice de rigiditate *STIF* – ilustrează termenul englezesc stiffnes index. În structurarea limbajului ştiinţific românesc, un rol semnificativ în arta traducerii din diferite limbi în limba română l-au avut lexicoanele, dicţionarele care au însemnat întotdeauna un reper, o operă de standardizare a corespondenţelor lexicale. În structura terminologiilor, indiferent de domeniu, dicţionarele sunt dovada de netăgăduit a preocupărilor specialiştilor de a afla cele mai apropriate valori semantice ale termenilor din diferite limbi şi limba română. Relaţia stabilită de dicţionare, pe de o parte, în spaţiul restrâns al terminologiilor, şi, pe de altă parte, între lexicul special şi limba comună a fost încă din perioada veche a culturii româneşti una extrem de complexă. Printre cele mai vechi dicţionare care au avut un rol important în dezvoltarea limbajului ştiinţific românesc sunt: *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* a lui Teodor Corbea[19], *Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae* al lui Gh. Şincai[20] şi numeroase alte lucrări lexicografice care aveau rolul de a introduce în limba română a vremii „cuvintele învăţate", „termenii tehnici"[21]. Nu trebuie omis din lista lucrărilor lexicografice *Lexicomul de la Buda (1823)* care deşi se încadrează în categoria dicţionarelor generale, înglobează un număr destul de mare de termeni ştiinţifici care pot fi revendicaţi de terminologiile unor diferite domenii ştiinţifice. Alte dicţionare speciale sunt cele de muzică ale lui Titus Cerne şi Inela sau dicţionarul de termeni al lui Th. Stamati[22]. În lucrarea Angelei Bidu Vrâncescu, *Lexicul specializat în mişcare*[23], autoarea notează că în cazul lexicului specializat „lectura definiţiilor lexicografice [stabileşte] o relaţie între sensul obiectiv riguros în cazul lexicului specializat şi uzajul termenului în diverse domenii sau în limba comună. Vorbitorul obişnuit trebuie să facă efortul de a consulta un dicţionar şi să selecteze datele relevante ale definiţiei la nivelul unei laturi mai mult sau mai puţin generale. O lectură specială, variabilă în funcţie de vorbitor şi de diverse alte criterii poate să adauge şi alte date"[24].

[18] I. Oprea, *op. cit.*, p. 223 notează referitor la terminologia filozofică românească şi la structurarea limbajului ştiinţific românesc, în general, următoarele: *„... vechi[lor] cuvinte româneşti (de diferite origini) ... li se conferă semnificaţii noi ... Calcurile lingvistice pot deveni elemente de metalimbaj în glose, căci glosele şi definiţiile fac parte din metalimbaj"*.

[19] Cf. Marţian Cotrău, *Medicamentul de-a lungul vremii*, Editura Apollonia, Iaşi, 1995, p. 103

[20] N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 31 – 32

[21] Vezi Coman Lupu, *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino romanică a limbii române moderne (1780 – 1860)*, Bucureşti, 1999, p. 42 – 47, 173 – 200, passim.

[22] Facem referire la *Dicţionarul de muzică* al lui Titus Cerne, Stablimentul Grafic Miron Costin, Iaşi, 1898, vol. I şi II; *Dicţionar muzical ilustrat*, A. I. Ivela, Editura Librăriei Universale, Alcalay, Bucureşti, 1927, Th. Stamati

[23] Angela Bidu – Vrânceanu, *Lexicul specializat în mişcare, De la dicţionare la texte*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2007

[24] Angela Bidu – Vrânceanu, *op. cit.*, p. 72

BDD-V467 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:02 UTC)

Menţionăm că în cazul unor lecturi ale definiţiilor lexicografice, ori urmărind interpretarea nuanţată a corespondenţelor semantice în cazul dicţionarelor bilingve sau plurilingve, în funcţie de cultura traducătorului se poate stabili aprecieri privind exactitatea traducerii, plasticitatea, fidelitatea faţă de textul originar alegând, în funcţie de context, cea mai potrivită formulare în traducerea pentru care consultă dicţionarul. Dacă acum două secole idealul cărturarilor din diferite domenii ştiinţifice era ca textul traducerilor în limba română al diferitelor scrieri ştiinţifice, ulterior şi al scrierilor originale să atingă prin acurateţe şi proprietatea termenilor, aceeaşi eleganţă ca şi textul francez. În momentul actual, dorinţa de a ne face cunoscuţi în lume prin operele literare şi ştiinţifice a determinat un proces invers de traducere, în mod predilect a scrierilor româneşti literare şi ştiinţifice în limba engleză. Fără îndoială că traducerile operelor literare, a unor tratate ştiinţifice, ale unor articole din română în engleză au ca primă consecinţă deschiderea spre cunoaşterea culturii româneşti în occident.

Într-un articol asupra relevanţei factorilor de impact în evaluarea cercetării ştiinţifice se menţionează că: *„bibliografia unei publicaţii (ştiinţifice s.n.) este incompletă: autorii cunosc doar parţial literatura asupra subiectului (cea în engleză s.n.) pentru că alte limbi doar de circulaţie sunt ignorate aproape total ... se observă favorizarea englezei şi a cercetărilor americane”*[25].

Traducerea este o acţiune profitabilă pentru cultura românească în ansamblul ei, dar mai puţin importantă dacă ne gândim la procesul de cultivare a limbii române literare şi a rolului limbii în afirmarea identităţii naţionale.

Bibliografie

Bachelard, 1986, G. Bachelard, *Dialectica spiritului ştiinţific modern*, Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, vol. II

Bidu-Vrânceanu, 2007, Angela Bidu-Vrânceanu, *Lexicul specializat în mişcare. De la dicţionare la texte*, Editura Universităţii Bucureşti,

Caproşu, Chiaburu, 2009, I. Caproşu, E. Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei (1796 - 1828)*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, vol. III

Cerne, 1898, Titus Cerne, *Dicţionarul de muzică*, Stabilimentul grafic Miron Costin, Iaşi, vol. I şi II

Cotrău, 1995, Marţian Cotrău, *Medicamentul de-a lungul vremii*, Editura Apollonia, Iaşi

Flaişer, 1997, Mariana Flaişer, *Terminologia muzicală în limba română*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 1997

Flaişer, Iliescu, 2005, Mariana Flaişer şi Elena Iliescu, *Rolul lui Alexie Marin la formarea terminologiei chimice româneşti*, în Anuarul Universităţii Petre Andrei, Limbă şi literatură Tom IV, Iaşi

Greimas, 1975, A. J. Greimas, *Despre Sens, Eseuri semiotice*, Bucureşti

Haja, 2005, Gabriela Haja, *Terminologia teatrală românească*, Editura T, Iaşi

[25] V. Rusu, *Indici asupra relevanţei factorului de impact în evaluarea cercetării*, în Revista medico-chirurgicală, vol. 107, aprilie – iunie, 2001, nr. 2, p. 226 – 227

BDD-V467 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:02 UTC)

Ivela, 1927, A. L. Ivela, *Dicţionar muzical ilustrat*, Editura Librăriei universale, Alcalay, Bucureşti
Lupu, 1999, Conan Lupu, *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino romanică a limbii moderne (1780 – 1860)*, Bucureşti
Marin, 1852, Alexie Marin, *Prescurtare de himie*, Bucureşti
Oprea, 1996, I. Oprea, *Terminologia filozofică românească modernă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti
Pharmacopeea română, Bucureşti, 1862
Rusu, 2001, Valeriu Rusu, *Îndici asupra relevanţei factorului de impact în evaluarea cercetării*, în Revista medico-chirurgicală, vol. 107, aprilie – iunie, 2001, nr. 2
Ursu, 1962, V. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Editura ştiinţifică, Bucureşti

BDD-V467 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:02 UTC)